

PRITZ PÁL

Kik hozták be a románokat?*

DOI: <https://doi.org/10.56944/multunk.2024.2.7>

A tárgyilagosságra törekvő történész ugyan szenvedélymentesen írja le a *rendszer váltás* szót, ám az minden esetben irgalmatlanul átrendezi a társadalom számos szegmensét, következőleg minden esetben szélsőséges összecsapások színtere. Ráadásul nemhogy nem kizárólag belpolitikai történetek zajlanak, hanem – legalábbis így történt a magyar história elmúlt közel két-száz esztendejében – döntően nemzetközi dimenziójú históriák. A Magyarországi Tanácsköztársaság – bár napjainkban nagy divat elvitatni – történelmünk szerves része, mégis jelentős részt importtermék volt, az szervesült, s a bukását is döntően a nemzetközi körülmények alakították. Ráadásul azok legalább annyira összetettek voltak, mint a belpolitikai csatározások. Románia azzal, hogy 1918 májusában aláírta a bukaresti különbékét, elvesztette jogát, hogy a széteső Magyar Királyságból hatalmas területek birtokába jusson. Ez magyarázza, hogy a proletárhatalom megbuktatásában vitt szerepe sem nyugtat-

* Szerkesztőségünk e cikk közlésével köszönti a 80 éves Pritz Pált, az MTA Eötvös József-koszorúval kitüntetett doktorát, aki éveken át a *Múltunk* Alapítvány kuratóriumi tagja volt, jelenleg is a *Múltunk* folyóirat Tanácsadó Testületének tagja, és természetesen számos írása jelent meg lapunkban. Jelenleg Pamlényi Ervin publicisztikáját dolgozza fel azzal az igénnyel, hogy egyfajta körképet adjon az 1960-as, 1970-es évek Magyarországról, nemzetközi kitekintéssel. 2023-as életút-beszélgetésének videófelve tele innen érhető el: <https://polhist.hu/programok2/uri-utcabol-szamuzott-beszeltgetesek-12-pritz-pal> (Letöltve: 2024. 07. 25.) (*A szerk.*)

ta, nem nyugtathatta meg, ezért fogott 1919. augusztus 3–4-én Budapest megszállásába. Biztos akart lenni a dolgában. Olyan durva történet, amellyel nemrégiben is a román államfő példalózott.

A román megszállásról az elmúlt száz esztendőben számos munka látott ugyan napvilágot, ám annak monografikus feldolgozása – így vagyunk ezzel sok más téma esetében is – máig nem történt meg. Lehet és kell a történészszakma felelősségét ebben keresni, ám tárgyilagosan mérlegelve a kérdést, azt kell mondani, ha hatalmasak az adott témában a társadalmi feszültségek, akkor annak ez a következménye.

A rövid életű Clio Intézetben, majd a jogutód Erőszakkutató Intézetben indultak újra szerteágazó kutatások, azok eredményeit volt hivatott bemutatni a 2024. május 28-án rendezett egész napos tanácskozás.¹ Magam vendégként vettem részt azon, s tartottam a fenti címmel előadást. A cím nem az én találmányom. A nagy műveltségű, a gazdaságban és a politikai életben egyaránt járatos, liberális ellenzéki képviselő Sándor Pál 1922. július 15-én tette fel ezt a szerencsétlen kérdést a parlamentben a kormányfőnek. Nyomában elszabadult a sajtóban a pokol, s amikor bő két hét hallgatás után, augusztus 2-án Bethlen István megadta a lapidáris választ – senki –, egész nap csapkodtak a Házban az indulatok.² Az indulatok gazdái pedig a politikai ellenfélben ellenséget láttak, azt legszívesebben kiiktatták volna. Nem csupán a politikából. Szélső esetben magából az életből is. Természetesen különféle pozíciókkal rendelkeztek. És azokban a pozícióknak – így szokott lenni – dinamikájuk volt. A dinamikának pedig tendenciája szokott lenni. A Magyarországi Szociáldemokrata Párt bő három évtizedes küzdelem után jutott mandátumhoz, s az igen erős ellenfelek szemében nagyon kellemetlen túske volt. Sándor Pál messze nem volt szociáldemokrata. Azért interpellált, mert zsidó származásában érezte,

¹ A *Magyarország román megszállása (1918–1920)* című konferencia videófelvevélei: <https://www.youtube.com/playlist?list=PLwyeC4c3V6mtI5v7OuJk3nIcaa25QNLTT> (Letöltve: 2024. 07. 25.)

² *Nemzetgyűlési Napló, 1922–1926.* II. kötet, 100–105; III. kötet, 240. és azt követő oldalak.

kellett magát megsértve éreznie. A – pestiesen szólva – *balhét* ellenben döntően nem neki, bár ő is alaposan megrémült, hanem a szociáldemokratáknak kellett elvinniük. Ezért ők még annak az évnek az őszén a vitáról összeállítottak egy önálló kiadványt *Kik hozták be a románokat Budapestre* címmel.³

*

A nacionalizmus, vagyis a polgári nemzeteszme az egyik megakozsóséget emeli, a másikat sújtja. A szomszédok közötti küzdelem pedig gyakorta kiváltképpen éles. Hiszen – például – román barátaink máig nem tudták megemészteni 103 ezer négyzetkilométeres gyarapodásukat, mellyel szemben számunkra miért lenne teljesen megemészthető a haza 93 ezer négyzetkilométerre történt zsugorodása? Kiváltképpen olyan körülmények között, amikor szomszédjaink ténylegesen ma is félnek annak a demokratikus alapjognak a megadásától, melynek jegyében a magyar kisebbségnek társnemzeti pozíció járna. Ránki György 1967-ben írt, *A Clerk-misszió történetéhez* című tanulmányáról Juhász Gyula kollégánk azt tartotta, hogy „szerény címe” ellenére is a szerző „az ellenforradalmi rendszer megszületésének hiteles történetét írta meg”.⁴ Aztán a 2011-ben publikált, *Horthy Miklós és a katonai diktatúra* című forrásközlő tanulmányom⁵ minimum a leglényegesebb ponton kimondatlanul is cáfolta Juhász állítását. Mert a Nemzeti Hadsereg fővezére Clerknek mondott taktikai igenje mögött a körülötte lévők katonai diktatúrák törekvéseinek az igenlése húzódott meg.

*

³ KALMÁR Jenő [összeáll.]: *Kik hozták be a románokat Budapestre. Vagy hogyan ütötték agyon Friedrich-Csilléry-Pekár úrék a Magyarországi Szociáldemokrata Pártot*. Népszava kiadása, Budapest, 1922.

⁴ RÁNKI György: *A Clerk-misszió történetéhez. Történelmi Szemle*, 1967/2. 156–187.; JUHÁSZ Gyula: *Magyarország külpolitikája 1919–1945*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1969. 369. Juhász a művének 1975-ös, majd 1988-as kiadásában is ugyanezt írta.

⁵ PRITZ Pál: *Horthy Miklós és a katonai diktatúra. Történelmi Szemle*, 2011/1. 127–139.

Ezek után meglehetősen merészség azt állítani, mégis megkockáztatom, hogy Sándor Pál 1922-es parlamenti interpellációja az „1919. évi román invázió tárgyában”, az utána fellángolt sajtóháború, majd Bethlen István augusztus 2-án megadott kormányfői válasza és a nyomában a teljes napot kitöltő gyilkos szócata *adekvát* feldolgozásával – beleértve természetesen Sir George Clerk vitathatatlanul fontos missziója történetét is – messzebbre lehet jutni a genezis ábrázolásában, mint amit Juhász Gyula az inkriminált dolgozatról állított.

*

Adekvát feldolgozás csakis megfelelő időtávú keretezéssel és az *adatok* tengeréből a *tények* kihalászásával lehet. Tehát a mából, ám a történetiség követelményének pedánsan megfelelően kell visszapillantnunk. Természetesen nem a pedánságról, hanem a mindenkori mának a látószögéről beszélünk. Egyébként a történetírás elmélete arra int bennünket, hogy – felfogásunktól függetlenül – soha nem is történhet ez másként. Az elmúlt kerek száz esztendőben honunkban egymást felülíró politikai rendszerek jöttek és mentek, ám a mély gyökerzetű *hazaárulózás* körül megállt az idő. A tudomány folyton-folyvást hasztalan figyelmeztet a nemzet történeti és jelentős mértékben elképzelt képződmény voltára, ám hangerőnk csak cincogás. Azoknak erősebb a hangja, rovásunkra azoknak leküzdhetetlen az ereje, akik a fennálló hatalomnak kedvesen fuvoláznak. Az egymástól sarkosan különböző kurzusok mindenkor roppant nagy készletet éreztek, éreznek arra, hogy a történelem terén szellemi tájárjárást végezzenek. Tagadják a nemzeti és a szupranacionális dialektikus kapcsolatát, tagadják, hogy a történelemnek a horizontális mellett vertikális megosztottsága is van. Következőleg – a kriminális eseteket leszámítva – a *hazaárulózás* soha nem vezethet az igazság irányába. Az csak a politikai ellenfél lebunkózására jó. Arra azonban kiválóan. Bár hosszabb távon majd átokként száll vissza rájuk. A valós kérdés mindig „csupán” az, hogy az illető honát és nemzetét jól vagy kevésbé jól, rosszul, nagyon rosszul szolgálja-e. Dicső tettüknek persze közben pedig

mindig megvan a társadalom szövetét roncsoló hatása. Főleg a mi rendies, mert a szerves polgári fejlődés évtizedei dolgában felettébb szegényes társadalmunkban, ahol a hatalom a mélyszántás hatékonyságával termeli újra és újra az utánuk verklizőket. Meghatóan szép az okos nép értő gyülekezetéről beszélni, ám a földi valóság a legtöbbször lankasztóan más.

*

Az említett interpelláció benyújtása, majd a válasz megadása napján a Ház zengett a hazaárulózástól. A tény, hogy kereken három esztendővel a nagy fordulat bekövetkezte után is így kavargtak a dolgok, már önmagában nagyon leverő volt. A vita vége felé az egyértelműen kisebbségi pozícióban lévő, szociáldemokrata Peidl Gyula mégis bátran és helyesen kimondta: „ha ez hazaárulás, uraim, akkor ítéljenek el, de én kijelentem, hogy védtelen emberek részére mindig megtenném ugyanazt, hogy a védelmet ott keressem, ahol azt találom [...] rámutatok arra, hogy [ezt] az urak is megtették”.⁶

*

Juhász Gyula állítása főleg azért gyenge, mert a genezis nem hettek, hanem kereken négy esztendőt ölelt fel. 1919. augusztus elsején csak és kizárólag a proletárdiktatúra kudarca bizonyosodott be. Ám annak, vagyis a proletárállamnak még bukásában is volt a határon túl ereje. „Mennyivel jobb lenne – mondta Arthur James Balfour brit külügyminiszter, éppen a tiszai offenzíva összeroppanása napján, július 26-án –, ha Kun Béla saját hibájából bukna meg, és nem a szövetségeseknek kellene hatalmát megbuktatni.”⁷ Nos, a tiszai offenzíva kudarca valóban megadta a proletárhatalomnak a végső dőfést, Kun Béla pedig – miután kétségbeesett tárgyalásaival mindenütt merev falakba ütközött, Moszkvától nem kapta meg a hisztérikusan követelt

⁶ *Nemzetgyűlési Napló, 1922–1926. III. kötet, 285–286.*

⁷ VARGA Lajos: *Kényszerpályáról tévútra. Szociáldemokraták a Tanácsköztársaságban.* Napvilág Kiadó, Budapest, 2019. 483.

katonai támogatást – lemondásával, elvonatozásával lehetővé tette a békés átmenetet.⁸ A fehérterror nyilván a vörösterorra született válasz, ám előbbinek az utóbbit messze meghaladó mértékéért a tetteseké, azok támogatóié, felbujtóié a felelősség.

*

A honi szociáldemokraták az augusztus elseji fordulat után is olyan jelentős tényezők, részben itthon és még inkább a demokratikus külvilágban, hogy nem ők, hanem a Bécsben tartózkodó Bethlen István kereste velük a kapcsolatot. Amikor – egyébként a dolgok formálásában ugyancsak jelentős szerepet játszó Sir Thomas Montgomery-Cuninghame irodájában – augusztus 4-én sor került Böhms Vilmos követtel való találkozására, akkor az idővel államférfiúvá emelkedő Bethlen átmeneti, koalíciós kormányt indítványozott. Olyan összetételben, amelyben a polgárság, a parasztság és a munkásság egyaránt egyharmados erő képviselt volna. Böhm még ezt is kevesellte.

*

Az ellenforradalmi táborban mély árkot húzott a jövőre berendezkedésről szóló elképzelések sarkos különbözősége. A többség által máig tévesen Horthy Miklós nevéhez kötött rendszer valójában Bethlen István s természetesen a mögötte felsorakozók műve lett. Az csak 1923 nyarára, Gömbös Gyula és táborá ellenzékbe szorításával szilárdult meg, kiépülése pedig még további éveket igényelt. Egészében a Tisza István-i Magyarország modernizált alakzatban történt helyreállításában öltött testet. Ez a feudális eredetű nagybirtok és a döntően zsidó eredetűek kezében lévő pénztőke szövetségére épülő korlátozott parlamentáris rendszer volt, amely egészen az 1944. március 19-i német megszállásig – igaz, a harmincas évek második felétől erős horpadásokkal,

⁸ A magát makacsul tartó szóbeszéddel szemben Kun Béla és szűk köre egyezményekkel szabályozott módon távozott. Tehát se nem szöktek, se nem kincsekkel megrakodva mentek el.

konkrétan leginkább az 1938–1942 között meghozott öt, azaz öt zsidótörvény által erősen csorbítottan – fennmaradt.

*

Bethlen István az 1922. augusztus 2-i szócsatában messze az egymással marakodók fölé emelkedve, helyesen felelte, hogy nem hajlandó vizsgálatot indítani.⁹ Mert – folytatta – nincs magyar ember, aki behozta volna a románokat; bőven megjöttek azok saját akaratukból. Mondta ezt akkor, amikor építménye még annyira sem volt kiépülőben, hogy az interpellálót – egyébként ugyancsak okos és művelt férfiút, Kodály Zoltán sógorát¹⁰ – visszatarthatta volna szerencsétlen lépésétől. Hiszen az interpelláló potenciálisan maga is a kiépülő rendszer egyik tartópillérének volt fontos építőköve.

*

Románia a tiszai offenzívájával nagy szolgálatot tett az antantnak,¹¹ az előzményekből adódóan mégsem lehetett biztos az 1916-ban megígért terület megszerzésében. A budapesti – az antant által is élénken helytelenített – bevonulását ez magyarázza, s ezért tett ajánlatot a szakszervezeti kormánynak magyar–román békekötésre, amelyet Peidl Gyula nagyon bölcsen elutasított, s amely ténytet felpaprikázott ellenfelei „természetesen” szemernyi mértékben sem honoráltak.

⁹ Sándor Pál az interpellációjának végén a következő konkrét kérdést intézte a kormányfőhöz: „Hajlandó-e a miniszterelnök úr vizsgálatot indítani, hogy kik voltak azok a hazaárulók, akik az entente határozott parancsa ellenére betörő románokat Budapest székesfőváros megszállására felkérték?” *Nemzetgyűlési Napló, 1922–1926. II. kötet*, 105.

¹⁰ A jelen szöveg alapjául szolgáló előadásban tévesen apósi viszonyt mondtam, ezért elnézést kérek. Pál testvére, Sándor Emma asszony hatalmas szerepet játszott férje, Kodály Zoltán pályájában, ezért nagyon lényeges a rokonsági fok pontos megjelölése.

¹¹ A román sikerben jelentős szerep jutott Julier Ferenc ismeretes kooperációjának.

*

A história eseményei számos esetben szövevényesen összetettek. Így esett meg az is, hogy az 1922-es szerencsétlen interpellációt éppen egy akkori konszolidációs lépés motiválta. Nevezetesen az orgoványi rablógyilkosok katonai törvényszék elé citálása. Mert annak keretében a haramiák azzal érveltek, hogy áldozataik a megszálló románoknál kerestek védelmet, őket további magyarországi jelenlétre kérték. Tehát cefet hazaárulók voltak. Ez adott újabb tápot az egyébként sem mérsékelt antiszemita hangulat és hangulatkeltés továbbhevítésének. A gyűlölködések lángját még magasabbra lobbantotta az a tény is, hogy az alig néhány hónappal korábbi parlamenti választásokon a szociáldemokrata párt – története során először – nemhogy bejutott a Házba, hanem ott tíz százalékos, tehát a másik oldal számára irritálóan erős pozícióra tett szert. Milyen ellenforradalom az – kérdezték meg többen a hisztériát tovább gerjesztve –, amely a rendszerbe olyanokat épít be, akik százharminchárom napon át a patás állat bolsevik diktatúrát működtették? Jó ideje már jelentős mértékben elfeledett, ám az akkori közvélemény előtt ugyancsak jól ismert volt a valós tény, hogy a tanács hatalmat többségükben – kommunista köntösben – szociáldemokraták gyakorolták. Ezért paprikázhatta tovább a hangulatot az interpelláció második pontja. Az ugyanis a magyar oldal felelősségét feszegette. A román megszállók a magyar államvasutak vagyont azért tudták mértéktelenül megdézsmálni, mert – úgymond – e vagyon Dunántúlra menekítésére még a tanács hatalom által kidolgozott tervet az illetékesek nem hajtották végre. A teljesen jogos kérdést a vitában egészen oda ferdítették, hogy a Házban – úgymond – a volt bolsevik rendszer dicsérete zajlik.

*

Magasztos szavak repkedtek a nemzetről, közben mindenki a maga és a társai, a mögöttük lévők érdekeit nézte, s ellenségeit hazaárulózza. A legricsajosabbak – Csilléry András kifejezésével – az augusztusiak voltak. Vagyis a szakszervezeti kormányt

1919. augusztus 6-án megpuccsolók. Friedrich István, Csilléry András, Pekár Gyula hosszan dicsérte lovukat, és gyalázta a szociáldemokratákat. Lehetett bár az interpelláció elhibázott, mégis védekezésbe szorította őket. Frusztráltak lettek. Mert bár valóban nem hívták be a románokat, tettük sikeréhez mégis segítséget kaptak. A hangulat hisztérikus volta abban is megmutatkozott, hogy folyton-folyvást keveredett a románok behívása és a megérkezettek itt marasztása. Maga a szenvedélyes felháborodástól megrettent interpelláló is keverte a két dolgot. A hisztériát eszelőssé fokozta az augusztus 6-i puccsban vitt román szerep feszegetése. A vitanap anyagát még 1922-ben közlétevévő szociáldemokrata kiadvány bevezetőjében az áll, hogy a megszállók minden fegyverviselést betiltottak, a puccsistákat mégis maroknyi fegyveres kísérte, a telefonszolgálat szünetelt, Csilléryék mégis szabadon telefonozhattak, a Sándor-palota előtt román géppuskás osztag gyakorlatozott. A vitára rávetült a szörnyű vád, hogy a 6-i „hőstettet” a megszállók segítették. A történész nem csupán gyatra operettszerűnek, hanem a nemzetfejlődés szempontjából károsnak látja cselekedetüket. Ők ellenben azt szajkózták, hogy nemzetmentő hősi tettet vittek véghez. Valóban voltak a látószögüket igazolni látszó mozzanatok. Azokban az esztendőkből, közvetlenül a forradalmak időszakában is annyi erőszak történt, hogy miért ne hihették volna: az életüket kockáztatták. Nem hihetetlen, hogy az új kormány felállítása sem ment egyszerűen, mert a kiszemeltek a bársonyszék mellett a kötél nyakukra helyezésének a rémét is maguk előtt látták.

*

Friedrich István és társai azzal is gyalázták Peidl Gyulát és elvtársait, hogy 1919. augusztus 6-án nem egy kormányt, hanem csak egy semmiféle jogosítvánnyal nem rendelkező „életbiztosító társaság”-ot távolítottak el. Valótlant mondtak, ám azért volt riasztóan nagy hangerejük, mert a mögöttük lévő keresztény középosztály szintén azon az állásponton volt, hogy a haza üdve azt kívánja, hogy a százharminchárom napos uralomnak még írmagja se maradjon. Azért is így látták a helyzetet, mert

a kommunisták és a szociáldemokraták közötti nagy-nagy *elvi* különbségből sem láttak meg semmit. Vakságuk e szegmense is jelentős mértékben külpolitikai horizontjuk hiányából táplálkozott. Attól aztán kiváltképpen hörögtek, hogy Peidl Gyula kormányában volt népbiztosok is helyet kaptak. Bár a sajtóból is sok minden tudható volt, mégsem látták be, hogy az átmenetet jelentős mértékben nemzetközi tárgyalások formálták. Annak érdekében, hogy a polgári társadalomba való átmenet további vérontásokat elkerülve történjen.

*

Jó megoldás volt a szakszervezeti kormány hatalomba ültetése, s főhajtást érdemel Peidl Gyula, hogy a személyileg egyáltalán nem ambicionált, tövises posztot elvállalta. Ám – bár jól tudta, mert benne volt a levegőben, hogy az inga erősen ellenkező irányba lendül hamarosan – nagyot hibázott, amikor nem szerveztette meg kormánya biztonságát. Hibáját tovább fokozta azzal, hogy Friedrichék felszólításának eleget téve, társaival a teremből kísétálva veszítették el a hatalmukat. Ha hagyja, hogy letartóztassák őket, bizonyosan az ország javát szolgálóan alakulnak tovább az események. Következőleg ők sem maradtak volna sokáig fogva. Nem ezt tette, mert neki sem volt megfelelő külpolitikai horizontja. De nem annyira, mint az ellenforradalmi Fehér Ház tagjainak no meg a velük összeszövetkezett, ugyancsak gyatra Habsburg József főhercegnek. A kontrafaktuális történetírás többnyire leginkább értelmetlen fantáziáláshoz vezet, ám esetenként eligazíthat a múlt valóságában.

Jelen sorok szerzője szerint itt ez az igazság.